

Virágokkal kapcsolatos metaforák vizsgálata költői korpuszokban hipertextuális módszerrel¹

PORKOLÁB Judit–BODA I. Károly

Tanulmányunkban a témával kapcsolatban a következő kérdésekre keressük a választ:

- Miért élnek virágmetaforával a költők?
- A természet és az ember kapcsolatának milyen összefüggései valósulnak meg ezekben a metaforákban?
- A költő belső világáról mit árulnak el ezek a metaforák?
- Lehet-e asszociációs rendszert kiépíteni ezekből a metaforákból a hipertextuális módszer segítségével a költői nyelvben?
- A költők virágmetaforái érintkeznek-e egymással, és adhatnak-e többletet a versek befogadásakor a költemények között feltárt, a virágmetaforákon alapuló kapcsolatok?

Feltérképeztük, hogy milyen virággal kapcsolatos szavak, kifejezések találhatóak környezetünkben, és örökségünket őrző irodalmi nyelvünkben. Témánknak a megközelítési módszere a *hipertext*², ezért tanulmányunk szövegében nagy hangsúlyt kapnak a táblázatok és a lehetséges asszociációkat szemléltető ábrák. Olyan reprezentációt alkalmazunk, amely alkalmas eszköz ahhoz, hogy a virág szó fogalmát “körbe járjuk”, és a belőlük kialakult metaforák között kapcsolatot létesítsünk. Munkánk elsősorban az Arcanum

¹ Részlet egy készülő nagyobb tanulmányból.

² A hipertext “szövegen túli szöveg”, az információkat például a számítógép képernyőjén jeleníthetjük meg nemlineáris formában, azaz nem szekvenciálisan. Az információkat gráfoknak is felfoghatjuk, amelyek csomópontokból és élekből állnak. A csomópontok az információegységek, jelen esetben a versek szövegeiben a virággal kapcsolatos fogalmak, az élek pedig a kapcsolatokat (linkek) teremtik meg téren és időn át az egyes versekben előforduló, asszociatív módon összetartozó kifejezések között.

Adatbázis Kft. két, CD-n hozzáférhető adatbázisán³, valamint Radnóti Miklós verseinek interaktív konkordanciáján (az utóbbi Boda I. Károly munkája⁴) alapul.

Elképzelésünk szerint ennek a fogalomnak az antropomorf jellege egyidős a magyar nép mítoszainak kialakulásával. Ősi díszítőelemeink, amelyek ma is továbbélnek, vagy amelyek az ásatások nyomán feltárultak régi eszközeinken, ezt igazolják. Ha valaha fontos volt a folklórnak a szerepe nemzeti identitásunk megerősítése szempontjából, ma igazán az. A virágfogalom és a hozzátartozó konkrét virágnevek, amelyekkel foglalkoztunk, kitüntetett szerepet játszottak és játszanak ma is életünkben és az azt tükröző költői nyelvben. *Múltunkat, jelenünket és jövőnket őrizzük meg a metaforákban, amelyek között rendkívüli jelentőségűek a virágmetaforák.* “A metafora bizonyos értelmében »Clairvoyance«. Mert keresztüllátok az empirián, ha egyik dologban ráismerek a másikra. Mert mikor a költő azt mondja, hogy »liliomarc«, akkor nem a liliom tulajdonságaira, hanem a liliomra magára ismer rá, mely az arcban maszkírozva, álformában jelenik meg neki. Minden metafora leleplezés. A metaforában ez van: az empirikus dolgok maszkok, melyeken keresztül lehet látni /.../ Ezek a metaforák ősrégiek.”⁵

Az eredmények egy lehetséges *alkalmazásához* juthatunk el akkor, ha a virágmetaforákkal kapcsolatos költői szövegekből és a kapcsolódó szakirodalomból egy statikus hipertext struktúrát alakítunk ki. Ebben egyrészt a célzott fogalmak megismeréséhez felhasználhatunk minden olyan szakirodalmat, amely közel viszi a tudásanyagot a felhasználóhoz. Azaz előre összegyűjthetjük a csomópontokhoz tartozó tudásanyagot, amelynek a felhasználási lehetőségeit maga a felhasználó határozhatja meg – de nem írhat bele, csupán feltérképezheti pl. a virágfogalommal kapcsolatos információanyagot. Másrészt a kialakított hipertext struktúrában lehetőség van arra, hogy szabadon navigálhassunk a könyvek, szövegdarabok, szövegrészek között, míg ki nem alakul bennünk egy világos tudattartalom a témáról. *Idegen nyelvek tanításához már léteznek ilyen információbázisok.* Miért ne lehetne a költői nyelvnek a legfontosabb fogalmaiból egy olyan hipertext rendszert kifejlesz-

³ *Verstár.* A magyar líra klasszikusai. Arcanum Databases, 1997. (ennek adatbázisában 17 nagy magyar költő összes költeménye található Balassától József Attiláig) és *Nyugat* 1908–1941. Egy irodalmi legenda – digitálisan. Arcanum–Market Invest Könyvkiadó, 2000.

⁴ Boda I. Károly–Porkoláb Judit: Költői szókészletvizsgálat számítógépes programmal. *Iskolakultúra* 6 (1996): 51–61.

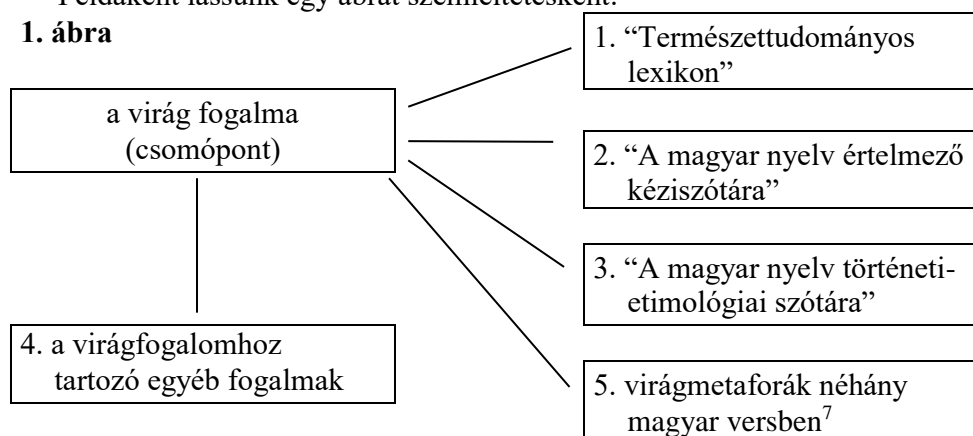
⁵ Balázs Béla: A hasonlat metafizikája / A metafora. *Nyugat* 1919/6.

teni, szerkeszteni, amelyik a művek befogadásához segítene hozzá a számítógép segítségével? Kiválaszthatnánk azokat a fogalmakat, amelyek például a metaforák létrejöttében dominánsak. A hipertext rendszerek legnagyobb előnye, hogy lehetőség van a tárolt dokumentumok különböző szempontok szerinti, azaz nemlineáris feldolgozására, “bejárására”. Ez a feldolgozott anyag elsődleges információs tartalmának megmunkálása mellett elvezethet az ún. szabad asszociációs gondolatok vizsgálatához is.

A hipertext, azaz a számítógépes programok ilyen értelmű felhasználása művészi szövegek befogadásához interdiszciplinárisnak is mondható, mert a számítógép, a nyelvészet és az irodalomtudomány kölcsönhatását valósítja meg. A verset olyan hipertérnek tételezzük fel, amelyet értelmezhetünk zárt szövegnek, de nyitottnak is. Az így kiépített asszociációk feltárják a versszöveg információtartalmát, közel visznek ahhoz a szemléleti egészhez (József Attila kifejezése), amely az adott költőre jellemző, illetve kilépve a zárt térből más költők toposzaihoz is elvezetnek.⁶

Példaként lássunk egy ábrát szemléltetésként:

1. ábra

Az első ábra – a virágfogalom – magyarázatához a következő lépéseket tartjuk fontosnak:

⁶ Válas Gy.: Információátadás helyett tudásátadás. – Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 36. évf. (1989) 10. szám.

⁷ Ezt tartjuk a legfontosabb csomópontnak, mely az előző csomóponthoz kapcsolva, de új node-ként is értelmezve a kiépült kapcsolatrendszerben lehetőséget nyújt a megkezdett asszociációs lánc továbbvitelére. Általánosan megfogalmazva az ebben a csomópontban kifejezett információs tartalom ad módot a tanulmányunkban feltett, és további, hasonló kérdések vizsgálatára és megválaszolására is.

1. A virágfogalom a természettudomány szerint: **virág**, *flos* <lat.>: a magvas növényeknél az ivaros szaporodás céljára módosult hajtás.⁸

2. Határozzuk meg a Magyar értelmező kéziszótár segítségével⁹ a virág fogalmát! Csupán azokat a jelentésvariációkat idézzük, amelyek témánk kifejtéséhez szükségesek: **virág** fn 1. A legfejlettebb növényeknek ivaros szaporodás céljára módosult hajtása. /.../ Növénynek feltűnő alakú, színű (illatos) ilyen része (leszakítva, levágva, szárával együtt). 2. Virágos, virágzó lágy szárú növény. 3. Virág alakú díszítőelem. 4. *vál* v. *sajtó* Vminek legerőteljesebb, legszebb része. *A költészet virágai.* | *vál* Vkinek, vminek legerőteljesebb állapota. *Élete virágjában.* | *irod* Öröm, szépség (jelképe). 5. *irod* Szép fiatal nő. | *kedvesk: Virágom!* <a szeretett nő megszólítása>.

3. Határozzuk meg A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára alapján¹⁰: a **virág** első előfordulása nyelvünkben 1237: Majd a magyar poézis első remekében, az Ómagyar Mária siralomban is megjelenik, 1300 körül¹¹. Első jelentése: 'virágzó növény'. További jelentései: 2. 'szép leány, <megszólításban> kedvesem', 3. 'vkinek, vminek legerőteljesebb, legszebb része, vkinek, vminek a legerőteljesebb állapota', 4. 'virág alakú díszítőelem'. (A többi jelentés nem tartozik szorosan a témánkhoz.)

A *virág* szó ősmagyar kori szóhasadás eredménye: a *világ* 'fény', eredetileg 'ragyogás', 'világosság' szónak elkülönült változata.

Eredetileg gyűjtőnévi szerepű szó lehetett, a rét, mező virágzására vonatkozhatott. A jelentésfejlődése 'fénylő, világító, fehérés színben tündöklő jelenség' > 'virágzás, virágzat' lehetett.

Az összehasonlítás és megkülönböztetés alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar nyelvben a virág szó mindegyik definícióban pozitív jelentésű.

4. Tekintsünk át néhány, hozzánk nagyon is közel álló területet a virágfogalommal kapcsolatban, a teljesség igénye nélkül:

a) A névadás. Kedvelt női nevünk pl. a *Rózsa* (*Rozália*, *Rosa*, *Rosalia*), szimbolikus növénynév vagy bóknév. Női névként főleg úrnők viselték. 1870–1875 között a névadásban a reformátusoknál a 6., a katolikusoknál a 4. helyen állt, 1945–1958 között pedig a 16. helyen található. De említhetjük még a *Viola*, *Flóra*, *Liliom*, *Tulipán* neveket¹². Arany János Rózsa és Ibolya c. elbeszélő költeményében pedig nem női, hanem férfinévként szerepel.

⁸ Akadémiai Kislexikon. Akadémiai Kiadó, 1990.

⁹ Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, 1992.

¹⁰ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV. (Főszerk.: Benkő Loránd.) Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

¹¹ "Világ világa, virágnak virága..."

¹² Az adatok Kálmán Béla *A nevek világa* c. könyvéből valók. (Gondolat Kiadó, 1973.)

b) Irodalmi művekben gyakran előfordul valamilyen virágnév. Csupán néhány példát említünk, hiszen több versre visszatérünk majd tanulmányunkban. *Földi Rózsa* Csokonainál mint ihlető Múza fordul elő, *Kende Rózsa* Aranyánál, *Bartos Róza* pedig Vajda Jánosnál, a *Rozamunda*-versekben szerepel. Csokonai *A viola*¹³, Petőfi *A virágok*¹⁴, Kosztolányi Dezső *Rózsa c.* költeményében a vers címében¹⁵ találkozhatunk virágnevekkel. Prózai művekben ugyanígy, többek között Jókai *Sárga rózsa*, Móricz *Rózsa Sándor c.* regényében.

c) Utcanévként is szerepel, pl. *Rózsa utca* Nyíregyházán és több magyar városban.

d) Híres emberek nevében is előfordul a **virág** szó, pl. *Virág* Benedek költő, író, műfordító; *Virág* Csaba építész; *Virág* József gépészmérnök; *Virág* Béla újságíró¹⁶.

e) Folyóiratokat is neveztek el a **virág** szó összetételeivel, pl. *Virágcsokor*, 1862, *Virágfakadás* 1904–5.¹⁷

f) Egyházi szóhasználatban: *virágvasárnap* 'a húsvét előtti vasárnap' Jézus Jeruzsálembé való bevonulásának ideje szenvedése és halála előtt.

g) *Virágkornak* nevezzük egy-egy korszak tetőpontját, legyen az történelmi, irodalmi, művészeti vagy egyéni életnek a csúcspontja.

h) Különösen két fogalom nevére hívjuk fel a figyelmet, mert ezek témánkhoz, a költészethez is kapcsolódnak. Az egyik a *virágének*, amely a szerelmi dal neve a régi magyar irodalomban. A másik, a *virágnyelv* keleti eredetű jelbeszéd, amelyben a kifejezni kívánt gondolatokat és érzéseket a virágok testesítik meg. Mindkét fogalom neve az idők során jelentésváltozáson ment át.

i) A népköltészeti alkotásokban, népmeséinkben, népballadáinkban, népdalainkban is gyakori a virágmetafora, pl. Tavaszi szél vizet áraszt, *virágom*, *virágom*...

j) A virág a képzőművészetnek is állandó kifejezési eszköze.

k) A zeneművészetben is megtalálhatjuk, többek közt operákban, pl. a *Rózsa*-ária Mozart Figaro házasságában, vagy a Schubert-dalokban stb.

¹³ Csokonai két ilyen című verset is írt. Az egyik "A kis viola...", a másik "Illatoztasd kebledet..." kezdetű.

¹⁴ "Virágok, szép virágaim, / Be kedvesek vagytok nekem..."

¹⁵ A versből való idézetben kettős jelentésben szerepel a virág neve: "Egy régi név kiált életemben, / egy régi lány, kiről nem énekeltem, / kinek a szívem rég adósa volt, ki rózsa volt s neve is Rózsa volt."

¹⁶ Akadémiai Kislexikon. Akadémiai Kiadó, 1990.

¹⁷ Magyar Irodalmi Lexikon. Akadémiai Kiadó, 1965.

Mindezek alapján már létrehozható egy olyan hipertext, amelynek alapján a különböző tudományterületek között kapcsolatot lehet kiépíteni, és interaktív kezelőfelületek segítségével mindezeket “életre kelteni”.

5. Költőink gyakran fordulnak a virág(ok)hoz költői képeikben. Ezekből állítottunk össze néhány példát annak igazolására is: a hipertext módszer lehetőséget ad arra, hogy minél mélyebben befogadhassuk a művészi szövegeket. Ettől a ponttól indulunk tovább; az asszociációs kapcsolatokban a nem szekvenciális utat követjük.

– Történetiségében figyelhetjük meg a virágfogalom költészetté válását Balassi versszövegeitől napjainkig.

– A természet és az ember kapcsolatának mélységét is reprezentálja ez a témakör.

– A “navigálások” korok és a költők szövegei között rávilágíthatnak egy-egy művész belső énjének megnyilatkozására a virággal/virágfajtákkal kapcsolatos költői képekben, és megsejthetjük azt is, miért éppen ezzel a költői képpel élnek verseikben.

Tanulmányunkban a versek szövege képviseli a korpuszt, amelyből az interaktív konkordanciát készítettük. Ebből és a Verstar, valamint a Nyugat CD segítségével alkottuk meg a következő ábrákat, és építettük ki a hipertext szemantikai hálót.

Első lépésként a virágfogalom előfordulását figyeltük meg a magyar költészetben Balassitól napjainkig. Például a Verstar CD-t használva nyilvánvalóvá válik, milyen gazdagon éltek költőink ezzel a fogalommal: a **virág** szó 374 rekordban fordul elő, ha viszont a *virág* szótővel kezdődő szavakat keressük vissza (**virág***) a találatok száma 1170 lesz! A következő táblázatban szemléltetésként (és a teljességre való törekvés nélkül) feltüntetünk néhány szóalakot, amelyek az általunk vizsgált költeményekben előfordultak (itt már a korábban említett Radnóti-korpuszt is felhasználtuk).

a) a **virág szó toldalékos alakjai**: *virága, virágában, virágából, virágai, virágaiból, virágaid, virágaikat, virágaikból, virágaim, virágaimat, virágaimmal, virágaimnak, virágaimnál, virágain, virágainál, virágaink, virágait, virágaitok, virágaival, virágán, virágának, virágára, virágát, virágától, virágba, virágban, virágból, virágbul, virágért, virággal, virági, virágiban, virágiból, virágibul, virágid, virágidat, virágim, virágimat, viráginál, viráginkból, virágira, virágiról, virágit, virágival, virágja, virágjában, virágján, virágjának, virágjára, virágjával, virágjuk, virágként, virágnak, virágnál, virágocska, virágod, virágodat, virágok, virágokat, virágokból, virágokhoz, virágokkal, virágokként, virágoknak, virágokon, virágokra, virágokról,*

virágokrul, virágoktól, virágom, virágomat, virágomul, virágon, virágos, virágosak, virágosan, virágot;

b) virág előtagú összetett szavak: *virágállat, virágállatok, virágáron, virágasszony, virágbimbó, virágbokor, virágbokréta, virágbokrot, virágcsatában, virágcsokor, virágcsomó, virágcsoporttal, virágének, virágeseő, virágfejek, virágfüstölős, virágfüzérrel, virághagyma, virághalál, virághamvval, virághölgyecske, virághullásnak, virágillat, virágillatnak, virágillatos, virágillattal, virágillatú, virágkebel, virágkehely, virágkehelyben, virágkor, virágkorát, virágkoszorúért, virágkoszorúkat, virágkötéssel, viráglángnyelvek, viráglóvág, viráglánykákhoz, virágmagot, virágméz, virágmezők, virágnyelven, virágnyosolyája, virágoskert, virágoskertemen, virágoskertje, virágoszlopok, virágölő, virágszülőként.*

Látható, hogy a *virág* szó toldalékos alakjai közül jó néhány alak birtokos személyjellel van ellátva. Ebből néhány az ember és virág szoros kapcsolata utal: *virágaim, virágaimat, virágaimmal, virágaimnak, virágaink, virágaitok, virágim, virágod, virágodat* stb.¹⁸

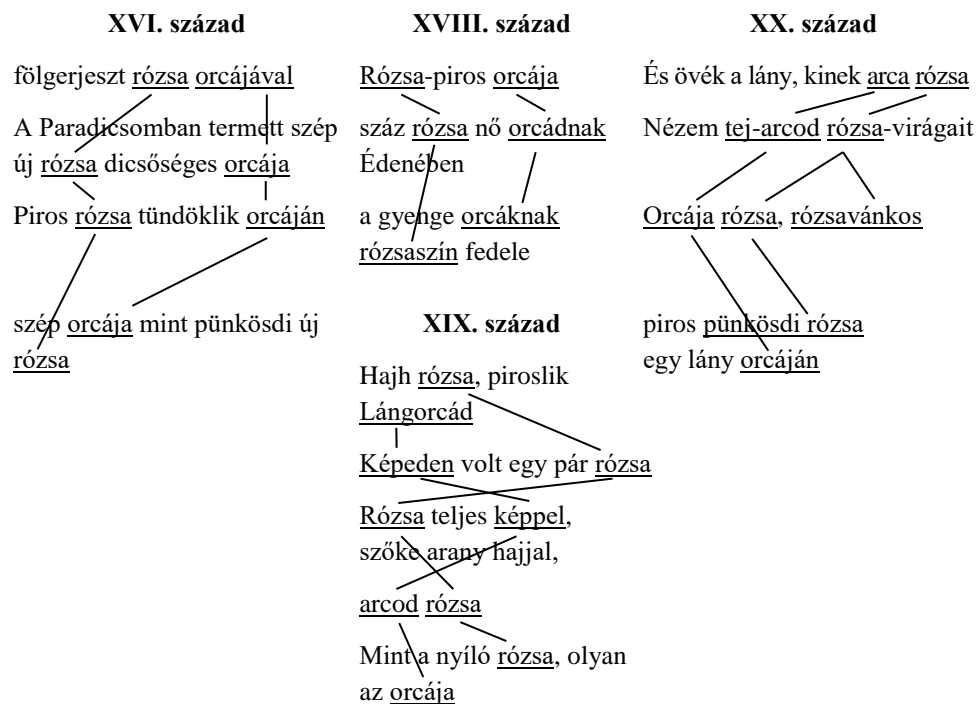
Néhány további észrevétel:

- az összetett szavak közül több megszemélyesített változat maga is teljes metafora: *virágkebel, viráglángnyelvek, viráglánykákhoz, virágnyelven, virágnyosolyája, virágbeszéd, virágállat, virágasszony, virágének, virágfejek, virágcsatában, virágkor, virághalál, viráglóvág;*
- mások a természet más fogalmihoz kapcsolják a virágot, szintén metaforikus formában: *virágfüstölős, virágkehely, virágkoszorúért, virágkötéssel, virágméz, virágölő, virágoszlopok, virághamvval, virágeseő;*
- vannak a virággal mint növényvel kapcsolatos összetett szavak: *virágmagot, virágmezők, virágoskert, virágbimbót, virágbokréta, virágcsokor, virágcsomóhoz, virághullásnak, virágillat, virágillatos, virághagyma, virágfüzérrel, virágbokor;*
- költői önjellemzést tételezhetünk fel a *virágszülőként kezdtem én el* (Radnóti) metaforában.

¹⁸ Néhány kiragadott példa: A közvetlenséget metaforizálhatja két barát között. Kazinczy így ír Berzsenyihez: “De barna, fűrtös üstököd *virágai*, / ... / Külföldinek mutatnak.” (Berzsenyihez). Valószínű, hogy a metafora keletkezésében szerepet játszott a *fűrtös* jelző és a virágfogalom kapcsolata. – Költői világot is reprezentálhat a birtokos személyjeles alak. Berzsenyi így ír: “Te vagy az én kis világom, / *Virágim* szép ligete!” (A víg Chloé). – A szerelem metaforája a következő Petőfi-versben: “Kert e szív, ahol leg- / Illatosb *virágid* / Nyílnak, szerelem!” (Szívem). – Vajda János azonosítja a virág és a dalai kifejezést: “És szerte árad el dalom. / *Virágától* benépesül majd / Tenger mezőség, völgy, halom.” (Megnyugvás).

A virágfajták közül a rózsza foglalja el a legelső helyet a gyakorisági listán (472 előfordulás a Verstar CD adatbázisában; összehasonlításként: *viol** 97, *liliom** 73, *iboly** 58, *nefelejcs** 28, *tulipán** 18, *jázmin** 16, *százsorsz** 10, *jácint** 9, *szekf** 4, *hóvirág** 4 stb.). Készítettünk egy olyan hipertert, amelyben a *rózsza* szimbolikus tartalma a női *arc* hordozója. A két fogalom rejtett átfedésére mutatnak a következő idézetek:

2. ábra

Bár válogatásunk aligha lehet teljes¹⁹, mégis úgy hisszük, hogy nagyon informatív és gondolatébresztő. Megmutatja a hipertér-ábra az összehasonlítás alapján, hogyan alakult nyelvünkben az *arc* szó alakváltozata a XVI. századtól napjainkig. Az *orca* Balassi esetében (XVI. század) az akkori nyelv állapotából következik, a XX. században Erdélyi Józsefnél már népies archaizáló töltése van.

¹⁹ Például kimaradt: “*Rózsaszínek se mondd veresses pofádat*” (Csokonai: Rút ábrázat s szép ész).

A XIX. században a romantikára jellemző a *lángorcád*, míg a *képed* alakváltozat Arany János verseiben a XIX. század közepének szóhasználatára utal. A *tej-arcod rózsavirágait* (Kosztolányi) az impresszionizmus stílusát jellemzi.

A *virág* szó gazdag asszociatív jelentéstartalmának további szemléltetésére összegyűjtöttünk a virághoz hozzátartozó fogalmak közül kettőt: a színt és az illatot.

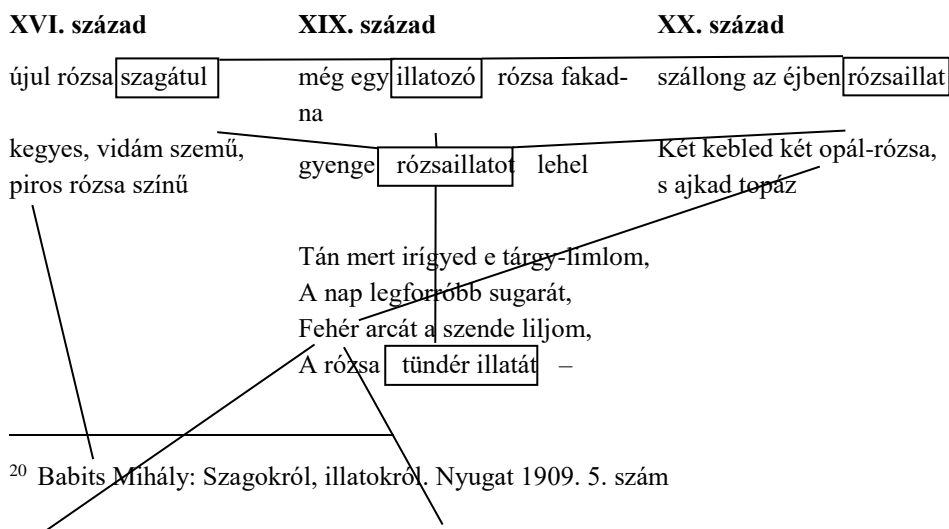
A gondolatsort Petőfi *A virágok* c. versének két sora indította el bennünk: “S ki tudja: az illat vajon / Nem a virág beszéde-e?” Két kommunikatív eszköz található itt, a virágnyelv és az emberi nyelv. Összetartozásukra idézzük meg költőink vallomásait. Előbb prózában, majd versekben.

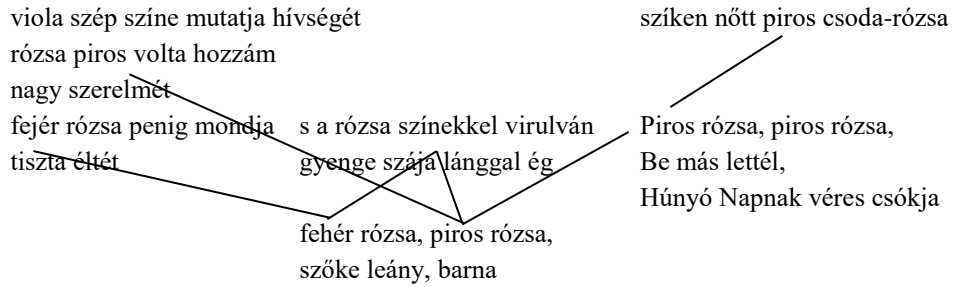
“Rajzoljunk egy utópiai illatversenytermet, élvezzünk, legalább képzeletben, egy odórikus zeneművet! Halkan, mint távol emlékezet, alig is észrevehetően eleinte s hogy az agy kérdezi, szag-e vagy hang az igazán, terjed a tiszta légben messze parfüm piano illata, ibolyaillat, érezhetőleg, de színeket és mellékszíneket kap időnként ...” – írja Babits Mihály²⁰.

Megfigyelhető, hogy az érzékszerveinkre történő együttes hatással Balasitól kezdve egyre gyakrabban élnek a költők verseikben. Ez különösen megerősödik a XIX. században a *szinesztéziával*, amellyel tudatosan az impresszionisták gazdagították a költészetet. *L’odeur fade du rézéd*a – idézhetjük Paul Verlaine-t, bizonyítva, hogy nemcsak a magyar költői nyelv tartja fontosnak az illatok szerepét a költészetben.

Egy ábrán szemléltetjük a virág-, szín- és illatfogalmak összefüggéseit. A hipertext segítségével “navigálva” a korok között több érdekes összefüggést találtunk.

3. ábra

Természetszerűen ez a válogatásunk sem lehet teljes²¹, de reményeink szerint jól illusztrálja a hipertext és a versértelmezés közös alkalmazásában rejlő óriási lehetőségeket. (A “bőség zavarára” jellemző egyébként, hogy az ábrán fel sem tüntettük például [a nap – Napnak és az ajkad – szájad – csókja] kapcsolatokat, amelyek további asszociációkra nyújtanak lehetőséget.)

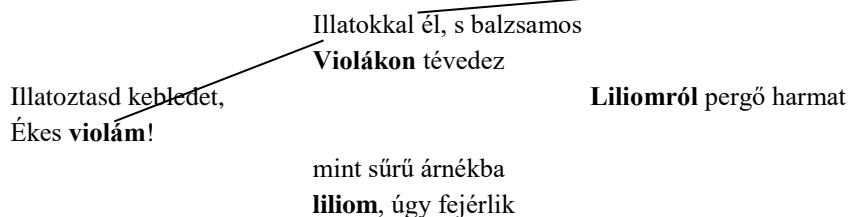
Eddig a “rózsá” állt a középpontban, de a “navigálást” tovább folytathatjuk olyan irányban, amely érdekel bennünket a témával kapcsolatban: jelöljük meg például a különböző *virágfajtákat*, például a violát és a liliomot, legyen most ez a kiindulópontunk²². Azt vesszük észre, hogy tudásanyagunk bővítését a szabad asszociációs, nem szekvenciális rendszerrel szinte a téma teljességének igényéig folytathatjuk (most nem érvényesítve a keletkezési idő szerinti csoportosítást).

4. ábra

²¹ További példák: “Piros rózsá fejlík / A zöld mezőségen.” (Petőfi Sándor: Mi foly ott a mezőn...); “Kedvesb illat a virágnál, / És az illat én vagyok.” (Vörösmarty: Csongor és Tünde); és különösen: “Most nyílnak a virágok: / A rózsá, mint királyné; / Ül tarka trónusában, / S a nárcisok körülte / Fennállva udvarolnak. / Tulipántok és kükörcsök / S jácintusok borúlnak / Királyi zsámolyára: / S a szép tavasz felette / Kék kárpitot lobogtat. / Viríts becses ligetke, / Viríts ezer virággal, / S felhőzd bé illatoddal / A jó Hafíz halomját!” (Csokonai: A Hafíz sírhalma).

²² Témánk szempontjából különösen jelentősek azok a költemények, amelyekben halmozódnak, tobzódnak a különféle virágok – mintegy virágoskertet varázsolva elénk. Két példa: “Itt csak egyszerű virágok vannak: árvácskavirág, / petúnia, muskátli, dália georginák, / és rózsá, rózsá! – A reggelnek még a zöld gyep örül, / a zöld gyep és a barna lóhere az ágyások körül.” (Babits M.: A régi kert); “Szavak érintik arcomat: kükörcsin, – / suttogom, – s te csillogó kankalin, / Szent György virága, Péter kulcsa te! / Hullámos folt az árok partjain.” (Radnóti M.: Koranyár).

Érdeemes megfigyelni, ahogy a tapintásérzet is felsejlik a fenti idézetekben (pl. pergő harmat, balzsamos violákon).

Ha van egy kiépített adatbázisunk, és egy ezen alapuló, hipertext elven szervezett korpuszunk egy “navigációt” biztosító programmal (amely akár *oktatóprogram* is lehet, és mind a nyelvészet, mind az irodalomtudomány, mind pedig a magyar mint idegen nyelv oktatását segítheti), az előzőek alapján egyértelmű, hogy az általunk követett nemlineáris úton sok mindent megtudhatunk költőink és a virágmetaforák, a virágjellemzők viszonyáról, stílusbeli szerepükről stb. Emellett egy szűkebb korpuszban, például *egy költő* verseinek tükrében is bemutatható a virágok szerepe. További megközelítési szempont lehet az, amikor *különböző* költők kiválasztott költeményeiben próbálunk feltárni a virágmotívumokon alapuló belső, asszociatív kapcsolatokat. A továbbiakban erre szeretnénk egy példát bemutatni.

Szándékunknak megfelelően készítettünk egy olyan hipertér-ábrát (5. ábra), amelyben több költő virágmetaforái között kerestünk asszociatív kapcsolatokat. A kiválasztott verseket ennek alapján vizsgálva úgy tűnik, mintha az eddigi, virágmetaforákon alapuló asszociációk összegyűlnének egy fókuszba, amelyben a költő önmagát jellemzi ezzel a költői képpel. Érdeemes megfigyelnünk, hogy a versek összekapcsolása a kiválasztott asszociációs pontokon hogyan erősíti ezt az értelmezést.

Tanulmányunkban egyrészt arra kerestük a választ, hogy miért élnek virágmetaforával a költők. A kiválasztott költemények alapján ki kell emelnünk a természet és az ember szoros kapcsolatát és a költői személyiség önkifejezésének metaforáit. Mikor ezekkel élnek művészeink, megelhetjük bennük az ember örök és visszatérő vágyát, a természettel való azonosulást. Szubjektív vallomásokat olvashatunk a költeményekben arról, hogyan látják a költők a *világ* és a saját kapcsolatukat – esetünkben többnyire a *halál*, az *elmúlás* érzése a domináns –, metaforikusan azonosulva a *virág* fogalmával.

Befejezésként fel szeretnénk vetni egy virágmetafora-(adat)bázis kiépítésének hasznosságát, biztatva könyvtárosokat, nyelvészeket, versszeretőket arra, hogy foglalkozzunk többet az ilyen jellegű versekkel. Úgy véljük, tanulmányunk meggyőzően bizonyítja, hogy a hipertext sajátos megközelítési módja és a vi-

rágmetaforák ötvözése tényleges lehetőséget ad ahhoz, hogy a XXI. század em- bere ismét közel kerüljön a költészethez, és ezáltal a természethez is²³.

“Most amikor falun és városban egyaránt a virágkultusz újbóli reneszán- szának jelei láthatók /.../ a kőrengetegek világában is tovább kell ápolnunk azt a virágélményt, amely oly csodálatos színekben és változatosságban tárul elénk a népi kultúra emlékeiben”²⁴ és – hozzátehetjük – költészetünk va- rázslatos képeiben, metaforáiban.

5. ábra

Petőfi Sándor: A virágok

....
Virágillat, virág dala,
Te lész majd ott bölcsődalom,
Melynek lágy zengedelminél
Tavaszonként elaluszom,
S következő tavaszig
Lelkem szép álmakkal mulat. –
Síromra, hogyha meghalok,
Ültessetek virágokat.

Ady Endre: Egy új virágének²⁵

Sok évezres áloc-nemzedéknek
Első és utolsó virága,
Csodálatos ember-világ, én,
Lám, még mindig élek
...
Be szép, be bús, be átkos sorsot kaptam:
Vagyok egyetlen, szent virága
Halódva száz-száz csók-növénynek,
Kik éltek miattam.

József Attila: Kertész leszek

Kertész leszek, fát nevelek,
kelő nappal én is kelek,
nem törődök semmi mással,
csak a beojtott virággal
...
nem ér engem veszedelem,
magamat is elültetem.
Kell ez nagyon, igen nagyon,

²³ Akár tragikusnak is, de legalábbis tragikomikusnak mondhatjuk egyik ismert politi- kusunk kijelentését: *Aki ma kétszáz emberhez akar szólni, írjon verseket.* Hisszük, hogy a kultúrában megtestesülő, maradandó értékek reneszánsza majd cáfolni fogja ezt a kijelentést – de ehhez *módszereket* kell adnunk, hogy ismét közel hozzuk az em- berekhez az irodalmat, a költészetet.

²⁴ Újváry Zoltán: Virág a magyar népi kultúrában. In: *Ej-haj, gyöngyvirág /.../* Holló László Kossuth-díjas festőművész húsz virágcsendélete, Papp János gyűjtéséből. Húsz népdal, Újváry Zoltán tanulmányával. Debrecen, 1972. 55.

²⁵ Később, az istenes versek között a vers címe: Virágfohász Virágok Urához.

...

Virágok ura, be jó lenne
Elmúlni, de félek.

napkeleten, napnyugaton –
ha már elpusztul a világ
legyen a sírjára virág.

Radnóti Miklós: Írás közben

Virágszülőként kezdtem én el, de fegyverek
között neveltek engem gyilkosok ...